

วัฒนธรรม กับ การพัฒนา Culture and Development

พระครูกิตติพิพัฒน์ (ดวง กิตติปัญญา)

Phrakru Kittipipat (Doung Kittipanno)

ธนกร ตระกมลگانต์

Tanakorn Donkamonkan

พระครูภาวนาพัฒนบัณฑิต

Phrakhrubhavanapatthanabanthita

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi-Et Buddhist College

E-mail.dwngdithanci@gmail.com

(Received: October 31, 2023/ Revised: April 21, 2024/ Accepted: April 24, 2024)

บทคัดย่อ

หนังสือ “วัฒนธรรม กับ การพัฒนา” เกิดขึ้นจากการแสดงธรรมกถาของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ในงานฉลอง 100 ปี พระยาอนุมานราชชน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2531 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ โครงสร้างและเนื้อหาของหนังสือ ประกอบด้วย 1) ความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา 2) ลักษณะและความสำคัญของวัฒนธรรม 3) การพัฒนาสังคมไทย 4) แนวทางการพัฒนาในยุคต่อไป และ 5) ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา จุดเด่นของหนังสือคือผู้เขียนแสดงลักษณะปัญหาการพัฒนา สาเหตุของปัญหา และแนวทางการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมที่มีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ ซึ่งเป็นความสมดุลของการพัฒนา จุดด้อยคือเนื้อหาที่มีลักษณะเป็นหลักการ มีการแสดงตัวอย่างน้อย ซึ่งยังต้องการการต่อยอดพัฒนานำหลักการดังกล่าวนี้ไปทำให้เกิดเป็นรูปธรรม ส่วนคุณค่าคือสามารถใช้เป็นหลักการหรือคู่มือในการพัฒนาสังคมและประเทศเพื่อความยั่งยืนได้

คำสำคัญ: วัฒนธรรม; การพัฒนา; ยั่งยืน

Abstract

The book “Culture and Development” arose from a sermon given by Phra Thepvethi (Prayut Payutto) at the 100th anniversary celebration of Phraya Anuman Ratchadhon on December 14, 1988 at the National Cultural Center. The structure and content of the book consist of 1) errors in development in the past era, 2) characteristics and importance of culture, 3) development of Thai society, 4) guidelines for development in the next era, and 5) relationship between culture and develop. The strength of the book is that the author outlines the nature of development problems, cause of the problem and guidelines for development based on culture with science and technology as tools which is the balance of development. The weak

point is that the content is principle-based. There is at least a preview, which still needs further development to bring these principles to make them concrete. The value is that it can be used as a principle or manual for developing society and the country for sustainability.

Keywords: Culture, Development, Sustainability

1. บทนำ

การพัฒนาในปัจจุบันมุ่งพัฒนาเทคโนโลยีเป็นหลัก ทั้งนี้เกิดจากอิทธิพลของความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ การพัฒนาดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบหรือกระแสที่ไม่อาจต้านได้ เพราะคนส่วนมากมีความพอใจที่จะใช้ชีวิตแบบนี้ เนื่องจากมีความสะดวกสบาย อย่างไรก็ตามคนทั้งหลายในปัจจุบันยอมรับว่าการพัฒนาดังกล่าวนี้เป็นความผิดพลาด เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะสร้างปัญหาหลายอย่าง เช่น ความฟุ่มเฟือย ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เป็นต้น ดังนั้นมนุษย์จึงคิดหาวิธีการและแนวทางแก้ปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนนี้ บรรดาแนวทางหรือเครื่องมือทั้งหลายวัฒนธรรมเป็นหนึ่งในตัวเลือกที่ถูกนำมาพิจารณา สัมมนา และกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการแก้ปัญหา เช่น สหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศกำหนดให้ปี พ.ศ. 2531 เป็นปีเริ่มต้นทศวรรษของโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม นอกจากนี้การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนหรือแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นการพัฒนากระแสทางเลือกอย่างหนึ่ง เนื่องจากแนวคิดนี้เป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานวัฒนธรรมชุมชนมีรูปแบบการพัฒนาที่เน้นให้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนของตนท่ามกลางการพัฒนาระแสหลักที่เน้นการนำเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี

“วัฒนธรรม” จะเป็นคำที่ถูกใช้บ่อยและพูดถึงกันเป็นปกติในชีวิตประจำวัน แต่การให้ความหมายของวัฒนธรรมกลับไม่ง่ายอย่างที่คิด ดังที่ Raymond Williams (1976) นักวัฒนธรรมศึกษาชาวเวลส์ กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมเป็นหนึ่งในคำจำนวนน้อยที่มีความซับซ้อนที่สุดในภาษาอังกฤษ” นั่นก็เป็นเพราะว่าวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับศาสตร์หลากหลายและระบบความคิดที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกันกับการใช้วัฒนธรรมสำหรับแนวคิด Soft Power และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (คิด, 2565) การปรับรูปแบบของวัฒนธรรมให้สามารถสอดแทรกเข้ากับผลประโยชน์หรือค่านิยมของประเทศเป้าหมายได้เพิ่มโอกาสที่วัฒนธรรมดังกล่าวจะกลายเป็น Soft Power ของประเทศนั้น เพราะไม่ได้ถูกมองว่าเป็นศัตรู หากแต่เป็นโอกาสในการต่อยอดสิ่งดีงามใหม่ ทำให้ประเทศเป้าหมายรู้สึกต้องการโอกาสนี้และเปิดใจยอมรับได้อย่างเต็มใจ ดังเช่นศิลปินสัญชาติไทย ลิซ่า Blackpink ที่สามารถใช้พื้นที่ในวงการ K-pop และเวทีโลกในการสอดแทรกความเป็นไทยผ่านภาษา การไหว้ หรือกระทั่งเรื่องราวของเธอ หรือแร็ปเปอร์ไฟแรงมิลลิ ดนุภา ที่ปลุกกระแสข่าวเหนียวมะม่วงบนเวทีระดับโลก Coachella จนทุกชาติต่างถามหา ด้วยการใช้วัฒนธรรมในรูปแบบใหม่นี้เองจึงดึงดูดส่งอิทธิพลและเป็นที่ชื่นชมของคนทั่วโลกไปโดยปริยาย (TCEB, ม.ป.ป.)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าวัฒนธรรมไม่ใช่เป็นเรื่องล้าหลังดังที่หลายคนเข้าใจ แต่เป็นเรื่องที่สามารถบูรณาการได้ สามารถใช้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาหรือใช้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาได้ เช่น การอาศัยคนมีชื่อเสียงนำเสนอวัฒนธรรมของชาติเป็นกระแสให้คนทั้งหลายสนใจ (Soft Power) แม้อาจจะไม่มีคามยั่งยืน แต่ก็ใช้กระตุ้นให้คนหันมาสนใจได้ นับว่าเป็นการใช้วัฒนธรรมกับเทคโนโลยีอย่างสมดุล ผู้เขียนมีความสนใจเรื่องวัฒนธรรม ดังนั้นจึงเลือกวิจารณ์หนังสือ “วัฒนธรรม กับ การพัฒนา” ของพระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) เพื่อเป็นการได้นำเสนอแนวคิดและมุมมองของเจ้าของหนังสือเกี่ยวกับการพัฒนาในมิติของวัฒนธรรมและทัศนคติของ

ผู้เขียนต่อหนังสือเล่มนี้ด้วย

2. ความเป็นมาและโครงสร้างของหนังสือ

2.1 ความเป็นมาของหนังสือ : หนังสือเรื่อง “วัฒนธรรม กับ การพัฒนา” เป็นหนังสือเกี่ยวกับการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรม เป็นการถอดเทปที่พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร แสดงธรรมกถาต่อพระพักตร์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ฉลอง 100 ปี พระยาอนุমানราชชน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2531 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งหากสังเกตสถานที่จัดงานครั้งนี้จะเห็นว่าเป็นเรื่องของวัฒนธรรม หากพิจารณาที่มาของหัวข้อในการแสดงครั้งนี้จากคำปรารภของผู้แสดงธรรมกถาจะทราบว่าผู้แสดงมีความตั้งใจที่จะเลือกเรื่องวัฒนธรรม เพื่อยกย่องเชิดชูพระยาอนุমানราชชน ซึ่งท่านได้รับการยกย่องจาก UNESCO ด้านวัฒนธรรม คือเป็นผู้มีผลงานโดดเด่นด้านวัฒนธรรม ทั้งเรื่องภาษาศาสตร์ วรรณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปโบราณคดี ศาสนา และมานุษยวิทยา และเรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันศึกษาได้จากผลงานการเขียนของท่าน อีกประการหนึ่งผู้แสดงธรรมกถาเป็นผู้มีความสนใจและเชี่ยวชาญเรื่องการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในมิติของศาสนาและวัฒนธรรม เมื่อเล็งเห็นประโยชน์ที่สังคมจะได้รับจึงได้เลือกแสดงเกี่ยวกับวัฒนธรรม และเป็นที่มาของหนังสือเล่มนี้

2.2 ภูมิหลังผู้บรรยายหรือผู้ประพันธ์หนังสือ : พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) เกิดเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2481 ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ท่านบรรพชาเป็นสามเณรเมื่อ พ.ศ. 2494 และสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคได้ขณะเป็นสามเณร และอุปสมบทเมื่อวันที่ 24 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2504 ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานครในฐานะนาคหลวงในพระบรมราชานุเคราะห์และต่อมาได้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมสอบได้วิชาชุดครู พ.ม. ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีบทบาททั้งทางด้านงานบริหารและวิชาการเป็นอย่างมาก จากนั้นก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ในปีพ.ศ. 2515-2519 จากนั้นก็ได้มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม ปัจจุบันท่านได้ดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้อุทิศตนให้กับงานการเผยแผ่พระศาสนาในทั้งด้านงานบรรยาย งานวิชาการ งานพระธรรมเทศนา ตลอดถึงงานนิพนธ์เอกสารวิชาการจำนวนมาก ทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หนังสือ “พุทธธรรม” ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าแห่งยุคที่เดียวที่ควรค่าแก่การศึกษาอย่างยิ่ง ท่านเป็นผู้ดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย มีวัตรปฏิบัติอ่อนน้อมถ่อมตนให้ความสำคัญและความสนใจแก่ผู้เข้าพบโดยไม่เลือกชาติ ศาสนาเป็นพระสงฆ์ที่ทำความประโยชน์ต่อวงการพระพุทธศาสนาและมวลมนุษยชนอย่างมากอย่างหาที่เปรียบมิได้

2.3 โครงสร้างของหนังสือ : หนังสือ “วัฒนธรรม กับ การพัฒนา” เป็นหนังสือที่มีลักษณะการแต่งแบบร้อยแก้วหรือความเรียง โครงสร้างของหนังสือประกอบด้วย

- 1) บทนำ : กล่าวถึงการจัดงานเชิดชูยกย่องเกียรติคุณของพระยาอนุमानราชชน
- 2) ความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา : กล่าวถึงความผิดพลาดของการพัฒนาของมนุษยชาติรวมทั้งประเทศไทยคือการเน้นพัฒนาเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ซึ่งเมื่อถึงจุดหนึ่งแล้วก็ถึงทางตัน ผลที่เกิดตามมา เช่น ความฟุ่มเฟือย ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ มลพิษภาวะปัญหาศีลธรรม เป็นต้น

3) ลักษณะและความสำคัญของวัฒนธรรม : วัฒนธรรม หมายถึง การสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมด ที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้ เมื่อมนุษย์พัฒนาสังคมและประเทศชาติโดยละเอียดวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญเหมือนห้องเครื่องหรือรากฐานของการพัฒนา ผลของการพัฒนาทำให้มีปัญหาในภายหลัง หรือเป็นที่รู้กันว่า การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

4) การพัฒนาสังคมไทย : ประเทศไทยได้รับอิทธิพลการพัฒนาจากประเทศตะวันตก คือมีประเทศตะวันตกเป็นโมเดลทั้งหลักการและแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ละเอียดวัฒนธรรมและศาสนา ผลที่เกิดขึ้น เช่น เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม สังคมชนบทได้รับผลกระทบมากกว่าสังคมเมือง เพราะเป็นการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับบริบทความเป็นอยู่ของตนเอง ในมิติศาสนาคนรุ่นใหม่ไม่สนใจการพัฒนาจิตใจ ดังนั้นจึงมีปัญหาสังคมหลายอย่าง เช่น ปัญหาความรุนแรง ปัญหายาเสพติด เป็นต้น

5) แนวทางการพัฒนายุคต่อไป : เน้นความสมดุลระหว่างวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวัฒนธรรม คือให้ความสำคัญควบคู่กันไป เช่น ใช้เทคโนโลยีสู่วัฒนธรรม เป็นต้น, การพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกัน, ความสมดุลระหว่างสังคม จริยธรรม และบัญญัติธรรม

6) ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา : การพัฒนาที่ถูกต้องตั้งอยู่บนฐานความสมดุลหรือความพอดีนั่นเอง ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ท่านใช้ศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนา 3 คำ ได้แก่ มัตตา สมตา และมัชฌิมา การพัฒนาสามารถพัฒนาวัฒนธรรมโดยตรง คือทำให้วัฒนธรรมงอกงามยิ่งขึ้น และการใช้วัฒนธรรมพัฒนา ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างสรรค์หรือเพิ่มคุณค่าสิ่งนั้นๆ โดยอาศัยวัฒนธรรม

7) พระยาอนุมานราชชนกกับงานทางด้านวัฒนธรรม : พระยาอนุมานราชชนกเป็นบุคคลต้นแบบด้านวัฒนธรรม มีผลงานด้านวัฒนธรรมเป็นที่ประจักษ์และโดดเด่นทั้งด้านการประพาดิตนและผลงานด้านวิชาการท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกท่านประพาดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้รักษาสืบทอด และสร้างสรรค์วัฒนธรรม จนทำให้ท่านได้รับการยกย่องเชิดชูจาก UNESCO ซึ่งแสดงความสำเร็จในการทำงาน การยอมรับ และเป็นเกียรติศักดิ์ศรีแก่ประเทศไทย

2.4 วัตถุประสงค์ของหนังสือ : หนังสือ “วัฒนธรรม กับ การพัฒนา ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาที่ผิดพลาด ล้มเหลว ไม่ยั่งยืน เพราะขาดวิสัยทัศน์ในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษยชาติเน้นพัฒนาเทคโนโลยี เพราะมองว่ามีความทันสมัย รวดเร็ว สะดวกสบาย ละเอียดวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา ในที่สุดก็ถึงทางตัน ทำให้ต้องกลับมาทบทวนการพัฒนาใหม่ โดยให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม พัฒนาควบคู่กันไปทั้งสองอย่างให้เกิดความสมดุลหรือเชื่อมโยงกัน ประการสุดท้ายผู้เขียนต้องการยกย่องเชิดชูพระยาอนุมานราชชนกเป็นบุคคลต้นแบบวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่มาของการแสดงธรรมกถาเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาครั้งนี้

3. เนื้อหา

หนังสือ “วัฒนธรรม กับ การพัฒนา” แบ่งเนื้อหาออกเป็นประเด็น ดังนี้

1) ความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา

โดยสรุป ปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมา มี 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

1.1) ด้านธรรมชาติแวดล้อม การพัฒนาในยุคที่ผ่านมาได้สร้างมลภาวะมาก ก่อให้เกิดภาวะดินเสีย น้ำเสีย อากาศเสีย ทรัพยากรร่อยหรอ เช่น ป่าถูกทำลาย ทั้งโดยมนุษย์ตัดโค่นเองและโดยมลพิษที่เกิดจากมนุษย์ เช่น ฝนกรด ปลาในทะเลน้อยลง หดไปทีละทะเลๆ พืชและสัตว์ค่อยๆ สูญพันธุ์ ดินพัง ชั้นของบรรยากาศเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นอันตราย ระบบนิเวศกำลังพังทลายจากมลพิษและสารเคมีต่างๆ

1.2) ด้านสังคม ปัญหาสังคมมีมากขึ้น มีการเบียดเบียนกัน เอารัดเอาเปรียบกัน ความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมขยายกว้างขึ้น มีความยากจนเรื้อรังที่แก้ไม่ตก ปัญหาเยาวชนอบายมุข ความเสื่อมทางศีลธรรม อาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มระหว่างประเทศ เกิดภาวะสงครามในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะกำลังมีความหวาดกลัวสงครามนิวเคลียร์

1.3) ชีวิตของมนุษย์ ปรากฏว่ามีปัญหาเพิ่มขึ้นทั้งทางกายและทางใจ กล่าวคือ ทางกาย มีโรคภัยเรื้อรังที่เกิดจากสภาพจิตใจเสื่อมโทรมบ้าง เกิดจากธรรมชาติแวดล้อมเสียเป็นพิษ และเกิดจากสารเคมีบ้าง เกิดจากความวิปริตทางสังคม เช่น ความผิดเพี้ยนทางศีลธรรมและวัฒนธรรมบ้าง ดังจะเห็นได้จากโรคหัวใจที่เพิ่มขึ้นเป็นพิเศษในประเทศที่พัฒนาแล้ว โรคมะเร็ง โรคตับอักเสบ โรคแพ้อากาศ ตลอดจนโรคเอดส์ ส่วน ทางจิตใจ ก็มีปัญหาหลายอย่าง จิตใจของคนในประเทศที่พัฒนาแล้วมีความเร่าร้อนกระวนกระวาย แม้วัตถุจะพร้อมแต่ก็ไม่มีความสุข เกิดความเหงา ความว้าเหว ความรู้สึกแปลกแยก แม้เจริญมาก แต่โรคจิตก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น จำนวนคนฆ่าตัวตายเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้วจำนวนคนฆ่าตัวตายจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นพิเศษ

2) ลักษณะและความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง การสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมด ที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

การพัฒนาสังคมและประเทศชาติของมนุษย์ที่เน้นด้านเศรษฐกิจ โดยใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นพระเอกอย่างเดียว ตัดขาดปัจจัยด้านวัฒนธรรม ทำให้เกิดผลดังนี้

2.1) วัฒนธรรมคือรากฐานสำคัญของชีวิต เมื่อเราละเลยวัฒนธรรม แทนที่เราจะได้ประโยชน์จากวัฒนธรรม โดยการอาศัยวัฒนธรรมช่วยนำทางหรือควบคุมการพัฒนาให้เหมาะสมและเกื้อกูลชีวิตและสังคมของเราเอง คือให้การพัฒนาเศรษฐกิจและการใช้เทคโนโลยี เข้ากับพื้นเพวิถีชีวิตของตนเอง สนองความต้องการที่แท้จริง ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและอุดมคติแห่งสังคมของตนอย่างกลมกลืน แต่กลับมีผลในทางตรงข้าม เพราะเมื่อไม่มีวัฒนธรรมนั้นมาช่วยเป็นตัวเชื่อมประสาน กำหนดขอบเขต ควบคุมและคานการพัฒนาด้านวัตถุไว้ การพัฒนาวัตถุที่ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ดำเนินไปโดยลำพัง หนักเอียงไปทางเดียว กลายเป็นการกระทำที่ไม่รู้จักขอบเขตและไม่มีเครื่องเหนี่ยวรั้ง ทำให้เกิดการปรับตัวไม่ทันเป็นต้น จนเกิดโทษขึ้นแก่ชีวิตและสังคมเอง

2.2) การพัฒนาที่ละเลยวัฒนธรรมก่อผลเสียหายที่พูดถึงกันบ่อยที่สุดก็คือมีความเจริญแต่ด้านวัตถุ ด้านปริมาณ แต่จิตใจไม่พัฒนาด้วย เกิดความเสื่อมโทรมทางจิตใจ กล่าวคือ การที่มนุษย์มุ่งแต่พัฒนาเศรษฐกิจ ไม่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตใจ ทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยและการบริโภคที่เป็นโทษ ยิ่งผลิตมากคน ยิ่งจนมาก ยิ่งเศรษฐกิจเจริญปัญหาเศรษฐกิจยิ่งเพิ่ม ในขณะเดียวกันก็เป็นการทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ คนเสื่อมจากศีลธรรม จริยธรรมถูกละเลย ภัยอันตรายของมนุษย์มากขึ้นโดยลำดับจนถึงขั้นที่ว่าทั้งโลกธรรมชาติ

และโลกมนุษย์กำลังเสี่ยงต่อความพินาศสูญสิ้น

2.3) การพัฒนาที่ถูกต้อง เมื่อนำปัจจัยด้านวัฒนธรรมเข้ามาร่วมด้วยก็จะทำให้มีการสืบทอดต่อเนื่องทางด้านวัฒนธรรม ประสานเข้าด้วยกันกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้น โดยวัฒนธรรมนั่นเองที่เรารักษาไว้และใช้ด้วยปัญญาอย่างมีโยนิโสมนสิการ จะเป็นตัวช่วยทำให้เกิดการสืบทอดและเปลี่ยนแปลงปรับตัวไปได้ด้วยดีโดยมีความประสานกลมกลืน สังคมนี้จำเป็นจะต้องมีการสืบทอดเนื่องจากอดีต แต่ในเวลาเดียวกันก็จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโดยการรับสิ่งใหม่ๆ หรือทำสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น ถ้าหากว่าสังคมนั้นสามารถทำให้การต่อเนื่องจากเก่าและการเปลี่ยนแปลงใหม่นี้ประสานกลมกลืนกันได้ดี ก็จะดำรงอยู่ด้วยดีและมีความเจริญงอกงามต่อไป แต่การพัฒนาโลกที่ละเลยปัจจัยด้านวัฒนธรรมทำให้การสืบทอดเก่ากับการเปลี่ยนแปลงใหม่เป็นคนละเรื่อง ไปกันไม่ได้ เกิดความขัดแย้ง คือได้อย่างหนึ่งแต่ก็ต้องสูญเสียอีกอย่างหนึ่ง

2.4) การพัฒนาที่ละเลยองค์ประกอบด้านวัฒนธรรม ทำให้ประชาชนไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วย แต่ประชาชนจะมีความแปลกแยก เพราะการพัฒนาไม่เข้ากับพื้นเพภูมิหลังของเขา ไม่เข้ากับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สืบมาของเขา ไม่กลมกลืนกับสภาพจิตใจ คุณค่า และลักษณะนิสัย และไม่เปิดช่องให้เขาปรับตัวได้ ทำให้ประชาชนเป็นเพียงผู้คอยรอเสพผล และตื่นเต้นกับสิ่งที่ได้เห็นได้ยิน เป็นเพียงผู้บริโภคผลโดยไม่ได้ร่วมทำเหตุ เมื่อประชาชนไม่เข้ามามีส่วนร่วม การพัฒนาก็อำวยผลที่เป็นสาระแท้จริงแก่ประชาชนไม่ได้

2.5) การพัฒนาที่ละเลยวัฒนธรรม ทำให้เกิดความเจริญแบบแยกถิ่นแยกกลุ่ม และหนุนให้เกิดการพัฒนาอย่างไม่สม่ำเสมอระหว่างเมืองกับชนบท ทำให้สังคมแตกแยก ตลอดจนทำลายวัฒนธรรมในที่สุด เพราะหาวิธีการพัฒนาที่ไม่เอาวัฒนธรรมเข้ามาร่วมด้วยทำให้เกิดวิถีชีวิตคนละแบบที่ขัดกัน พวกที่มีวิถีชีวิตแบบเก่าตามวัฒนธรรมเดิมก็ต้องแยกอยู่ในท้องถิ่น พวกที่มีวิถีชีวิตแบบพัฒนาใหม่ก็แยกอยู่ในเมือง ทำให้การพัฒนาเมืองกับชนบทไม่ประสานสอดคล้อง ไม่เกื้อกูล ไม่สมดุลกัน ชนบทเหมือนมีกำแพงกั้นไม่ให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ชาวบ้านรู้สึกตัวว่าถูกกันออกไป

กรณีสังคมไทย การพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงปัจจัยด้านวัฒนธรรม ทำให้เกิดผลเสียทางวัฒนธรรมทั้งสองด้าน คือวัฒนธรรมเดิมของตนเองถูกละทิ้ง ไม่ได้รับการพัฒนาหรือปรับให้เหมาะสม และเอื้อประโยชน์ต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปใหม่ ในเวลาเดียวกันก็รับเอาวัฒนธรรมใหม่ที่ยังไม่ชัดเจนเข้าไป หรือรับเข้ามาแต่ส่วนที่ผิวเผินเป็นส่วนเปลือก ไม่ได้สาระเข้ามา และรับเข้ามาอย่างขัดเขิน ไม่ได้ปรับให้เข้าพอดีกับตนเอง กลายเป็นมีวิถีชีวิตแบบเมืองที่ครึ่งๆ กลางๆ หรือเป็นคนเถื่อนแต่ในอยู่ในเมือง พร้อมกับการสูญเสียวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมเดิมก็สูญหาย วัฒนธรรมใหม่ก็ได้ ไม่ใช่ของจริง หรือไม่เหมาะกับตน สังคมสูญเสียเอกลักษณ์ และเสริมปัญหาของการพัฒนาแบบใหม่ที่มีปัญหาอยู่แล้ว ให้ปัญหาของการพัฒนาแบบใหม่นั้นรุนแรงยิ่งขึ้น

2.6) เมื่อการพัฒนาละเลยวัฒนธรรม ก็จะทำให้องค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนไม่สามารถประสานเกื้อกูลกัน แต่จะขัดแย้งกัน เพราะองค์ประกอบส่วนใดเข้าถึงหรือรับเอาการพัฒนาแบบใหม่ องค์ประกอบส่วนนั้นก็ต้องละทิ้งตัดขาดแยกตัวออกมาจากวัฒนธรรมท้องถิ่น องค์ประกอบส่วนใดยังอยู่ในวัฒนธรรมเดิม ก็ไม่เข้าสู่กระบวนการพัฒนา และเข้ากันไม่สนิทกับฝ่ายพัฒนา ทำให้เกิดความแตกแยกทางวัฒนธรรม นำไปสู่ความแตกแยกของชุมชน และความเจริญขององค์ประกอบต่างๆ ของสังคมอย่างลักลั่นไม่สมดุล ยิ่งทำการพัฒนา ชุมชนยิ่งแตกสลาย เช่น กรณีวัด บ้าน โรงเรียน เป็นต้น

2.7) เมื่อการพัฒนาละเลยวัฒนธรรม ทรัพยากรทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนใหญ่ของท้องถิ่น ทั้งด้านวัตถุ บุคคล และนามธรรม ก็ไม่สามารถถูกนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในระบบวิถีพัฒนาแบบใหม่

กลายเป็นของที่สูญเสียบ่อยไปเรื่อย ๆ พร้อมกันนั้นกระบวนการพัฒนาแบบใหม่ที่ผ่านมาแต่ต้องใช้ทรัพยากรจากภายนอก การพัฒนาลักษณะนี้จึงทำให้ท้องถิ่นพึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องพึ่งพาขึ้นภายนอกอย่างเดียว

โดยสรุป การพัฒนาที่ละเลยวัฒนธรรม เมื่อไม่คำนึงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ในตัวบุคคล ก็เป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความสูญเสียคุณภาพชีวิตทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว

3) การพัฒนาสังคมไทย

สภาพการพัฒนาของสังคมไทยคือ เราได้พัฒนาตามแนวทางของชาติตะวันตก แต่ไม่อาจพัฒนาได้ดังเขา เพราะขาดเหตุปัจจัยสิ่งสมที่จะเป็นได้เหมือนเขา แม้ประเทศที่มีความพร้อมในการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกว่าเรา ยิ่งประสบปัญหาการพัฒนา เพราะมีปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้นจากผลการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เมื่อโลกรู้ตระหนักถึงความผิดพลาดและผลเสียของการพัฒนาที่ผ่านมา และตกลงที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีพัฒนา โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านวัฒนธรรมถึงกับจะให้วัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เราก็พลอยตื่นตัวกับเขาด้วย แต่ความจริงคือเราได้ละเลยทอดทิ้งวัฒนธรรมไปมาก ทำให้ขาดความสืบเนื่อง วัฒนธรรมไม่ได้รับการพัฒนาให้สมดุลกับการพัฒนาด้านวัตถุ และวัฒนธรรมหลายส่วนของเดิมก็ได้เลือนลางหายไป ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ยิ่งกว่านั้น ความตระหนักถึงโทษภัยของการพัฒนานั้นเราไม่ได้เข้าใจชัดเจนและไม่คิดจะแก้ไขอย่างจริงจัง ดังนั้นการพัฒนาที่มีวัฒนธรรมเป็นฐานคงเกิดขึ้นได้ยาก

4) แนวทางการพัฒนายุคต่อไป

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาในยุคต่อไปว่าควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

4.1) ภาวะสมดุล คือความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาจิตใจ หมายความว่า ไม่มุ่งแต่พัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น แต่จะต้องให้เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ประสานกลมกลืนกับวัฒนธรรม ใช้เทคโนโลยีส่งเสริมวัฒนธรรม โดยเน้นด้านความงามของจิตใจและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ พัฒนาวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นตัวคุมและคาน ตลอดจนเป็นเครื่องนำทางความเจริญทางเศรษฐกิจและการใช้วิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี

4.2) ความสมดุลในระบบความดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

- 2.1) มนุษย์ ซึ่งหมายถึงทั้งกายและใจ
- 2.2) ธรรมชาติแวดล้อม หรือระบบนิเวศ
- 2.3) สังคม

4.3) ความสมดุลระหว่างเก่ากับใหม่ จะต้องไม่มีการแบ่งแยกเป็นเก่ากับใหม่ จะมีแต่การสืบทอดต่อเนื่องจนกระทั่งแยกไม่ออกว่าเป็นเก่าหรือใหม่ เมื่อมีการสืบทอดต่อเนื่องอย่างแท้จริงประสานสืบทอดกันระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ถ้าทำได้เช่นนี้ก็เป็นการกลมกลืนประสานสมดุลอย่างหนึ่ง

4.4) ภาวะสมดุลระหว่างความพึ่งตนเองได้กับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ละส่วนเมื่อพึ่งตนเองได้ ทุกส่วนก็สามารถพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันไปอย่างสมดุล เมื่อทุกส่วนต่างก็พึ่งพาอาศัยโดยประสานสัมพันธ์กันดี ก็ช่วยให้แต่ละส่วนมีโอกาสพึ่งตนเองได้ เมื่อแต่ละส่วนพึ่งตนเองได้ ก็สามารถรับเอาสิ่งที่ตนพึงได้ อย่างพอดีจากส่วนอื่น เมื่อได้รับสิ่งที่ตนพึงได้จากส่วนอื่นแล้ว ก็สามารถผลิตหรือสร้างสรรค์และมีสิ่งซึ่งตนจะพึงให้ตามควรแก่ส่วนอื่นๆ การที่แต่ละส่วนพึ่งตนเองได้ ในภาวะพึ่งพาอย่างพอดีกับส่วนอื่นๆ นี้ ก็ทำให้เกิดเป็นระบบแห่งความประสานกลมกลืน และเกื้อกูลกัน อันประกอบขึ้นเป็นองค์รวมที่สมดุล ซึ่งสามารถดำรงอยู่และเจริญงอกงามไปด้วยดีโดยสมบูรณ์

4.5) ความสมดุลระหว่างสังจธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรม ในการทำงานที่จะทำให้สังคมมีความสมดุลนั้น จะต้องให้สังจธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรมทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องและประสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน บัญญัติธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมปรากฏตัวโดยมีลักษณะภายนอกและรูปแบบเป็นของตนเอง แต่ถ้าเราติดบัญญัติธรรมเกินไป วัฒนธรรมก็จะแข็งทื่อ กระด้าง ไม่มีการปรับปรุงตัว หยุดนิ่ง ไม่เจริญก้าวหน้า ไม่มีการพัฒนาวัฒนธรรม จึงต้องเอาความรู้ความเข้าใจในสังจธรรมมาจัดสรรควบคุม เช่น การที่ต้องยอมรับอนิจจังซึ่งเป็นสังจธรรมว่า สิ่งทั้งหลายต้องมีความเปลี่ยนแปลง ต้องรู้จักตัด รู้จักละ รู้จักปล่อย รู้จักสลัดทิ้ง และมีการปรับปรุงตัวเอง โดยยืนอยู่กับสังจธรรม มุ่งเข้าหาสังจธรรม และในเวลาเดียวกันก็ต้องรู้จักสาระของจริยธรรม เพื่อปรับบัญญัติธรรมเช่นกฎหมาย เป็นต้น ให้ได้ผลจริงตามสาระและความมุ่งหมายของจริยธรรม ที่อิงอยู่กับและสอดคล้องกับสังจธรรม นี่เป็นเรื่องของการประสานกลมกลืนระหว่างธรรมสามอย่าง องค์ประกอบทั้งสามอย่างนี้จะต้องประสานเกื้อกูลกัน ดำเนินไปอย่างสมดุล

5) ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา วัฒนธรรมเน้นส่วนที่สืบมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาเน้นการทำต่อจากปัจจุบันที่จะสืบเนื่องไปในอนาคต วัฒนธรรมเป็นทุนจากเดิมเท่าที่มีอยู่ อันได้จัดเตรียมไว้ให้พร้อมสำหรับการทำงานที่จะก้าวเดินต่อไปในอนาคต ส่วนการพัฒนาเป็นการตัดแต่งเพิ่มขยาย จาก(ทุนที่มีอยู่ใน)ปัจจุบันให้เจริญงอกงามพร้อมยิ่งขึ้นไปในอนาคต วัฒนธรรมหนักข้างอดีตถึงปัจจุบัน การพัฒนาโยงปัจจุบันไปหาอนาคต

วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับ ความเจริญงอกงามของสังคมนั้นๆ ส่วนการทำเนื้อตัวที่มีอยู่นั้นให้เจริญงอกงามต่อไปอีก ด้วยการคัดกลั่นย่อยสิ่งใหม่ๆ เพิ่มเข้ามา เรียกว่า การพัฒนา วัฒนธรรม เป็นกระบวนการสร้างสรรค์สืบทอดต่อเนื่องจากอดีต สู่ปัจจุบัน เพื่อให้เจริญงอกงามต่อไปในอนาคต อย่างไม่ขาดตอน การที่วัฒนธรรมจะเจริญงอกงามสืบต่อไปในอนาคตด้วยดี จำต้องอาศัยการพัฒนา ดังนั้น จึงต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรม

4. บทวิจารณ์

ในหัวข้อนี้ผู้วิจารณ์จะได้กล่าวถึงข้อเด่น ข้อด้อย และคุณค่าของหนังสือในมุมมองของผู้วิจารณ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. ข้อเด่น

หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนมีความรู้ความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างลึกซึ้ง และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย โดยผู้เขียนแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่ผิดพลาดที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เป็นผลผลิตของวิทยาศาสตร์ นับว่าเป็นความเข้าใจผิดและความมั่งง่ายของมวลมนุษยชาติที่หลงติดกับความสะดวกสบาย มองไม่เห็นภัยที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หรืออาจรู้อยู่ แต่ด้วยความติดสบายทำให้มนุษย์ไม่รู้สึกลัวปัญหาและอันตรายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทำให้เดินมาถึงทางตันคือเทคโนโลยีหลายอย่างสร้างปัญหาให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เอง ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า

ตอนนี้เราไม่พูดถึงด้านประโยชน์ ที่จริงต้องยอมรับว่าเทคโนโลยีมีประโยชน์มาก ที่เราเจริญมาปัจจุบันนี้ ก็ด้วยประโยชน์ของมัน แต่พร้อมกันนั้น เราจะต้องไม่มองข้ามโทษของมันด้วย และโทษในแง่หนึ่งก็คืออันตรายต่อวิถีชีวิตเทคโนโลยีหลายอย่าง นอกจากก่อปัญหาแก่สิ่งแวดล้อมแล้ว ก็ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของบุคคล และการดำเนินกิจการหรือระบบแบบแผนของสังคมไปหมด และการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปอย่างผิด

ธรรมชาตินั้น ก็ก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีก 2 ประการ คือ

1. ปัญหาต่อสุขภาพร่างกาย

2. การสูญเสียอิสรภาพ เช่นทำให้มนุษย์ไม่สามารถอยู่ดีมีสุขได้เองโดยลำพัง แต่ชีวิตต้องขึ้นต่อเทคโนโลยี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561: 51)

เมื่อคิดได้ว่าตนก้าวพลาดแล้วจึงคิดจะแก้ไขและเริ่มต้นใหม่โดยอาศัยสิ่งที่เป็นตัวตนของมนุษย์แต่ถูกละเลยนั้นคือวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามสังคมมีลักษณะเป็นพลวัต ปัจจุบันเป็นกระแสของเทคโนโลยี ยากที่จะปฏิเสธได้ ผู้เขียนไม่ได้กล่าวต่อต้านเทคโนโลยี แต่แสดงให้เห็นถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาการพัฒนาที่ถูกต้องคือการใช้เทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาที่มีวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลาง ในส่วนของวัฒนธรรมเองมนุษย์ต้องรู้จักเชื่อมของเก่ากับของใหม่เข้าด้วยกัน คือการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิม ปรับตัว พัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมและเจริญงอกงามตามบริบทสังคม รวมทั้งการใช้วัฒนธรรมพัฒนาสิ่งอื่นให้มีคุณค่ายิ่งขึ้น

ข. ข้อถ้อย

แม้ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้จะได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ ถึงอย่างนั้นก็สามารถวิจารณ์ข้อถ้อยในเชิงวิชาการตามทัศนะของผู้เขียนได้ดังนี้

1. เนื่องจากเป็นหนังสือที่ถอดเทปจากการแสดงธรรมกถา ดังนั้นเนื้อหาบางจึงมีสำนวนคล้ายภาษาพูด สันนิษฐานว่าลูกศิษย์หรือคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือคงไม่ต้องการปรับสำนวนใหม่ ดังนั้นเนื้อหาส่วนหนึ่งจึงมีลักษณะเป็นภาษาพูด

2. หนังสือเล่มนี้แม้จะแสดงให้เห็นถึงปัญหาของการพัฒนา สาเหตุของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนคือการมุ่งอาศัยแต่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ละเลยวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวทางการแก้ไขปัญหาการพัฒนาคือการเชื่อมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล พัฒนาทั้งการดำเนินชีวิตระดับปัจเจกบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม เพราะสามารถอย่างนี้มีความสัมพันธ์กันชนิดไม่อาจแยกจากกันได้ ซึ่งทัศนะแบบนี้เป็นลักษณะของการเข้าใจสิ่งทั้งหลายเชิงปฏิจางสมุปปาทคืออาศัยกันเกิดขึ้น เป็นปัจจัยของกัน (วิ.ม. (ไทย) /4/1/2) นับว่าเป็นภูมิความรู้อย่างลึกซึ้งของผู้เขียน อย่างไรก็ตามผู้เขียนแสดงตัวอย่างการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนน้อยไป เช่น แสดงความแปลกแยกของบ้าน วัด โรงเรียน แต่ไม่ได้แสดงรายละเอียดว่าเกิดจากสาเหตุใด ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จึงเหมาะสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เป็นหลักการหรือแนวคิดสำหรับภาคปฏิบัติการ ผู้ที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ด้านการพัฒนา วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาอาจเข้าใจได้ยาก

ค. คุณค่าของหนังสือ

หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าในแง่ของการใช้เป็นหลักการและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผู้เขียนแสดงให้เห็นถึงลักษณะและปัญหาของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรและเกิดจากสาเหตุอะไร และแนวทางการแก้ไขปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนในมิติของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยหรือรากฐานที่สำคัญของการพัฒนา เพราะวัฒนธรรมคือประสบการณ์ของความดีงาม ความเจริญงอกงามของมวลมนุษยชาติ สามารถนำมาทบทวนและใช้เป็นหลักการ แนวทางในการพัฒนาให้เจริญงอกงามได้ เมื่อผู้อ่านได้ทราบแล้วจะได้ยึดถือเป็นแนวทางในการพัฒนา กล่าวสั้นๆหนังสือเล่มนี้สามารถใช้เป็นคู่มือการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ แต่เป็นในระดับหลักการ แนวคิดการพัฒนา ซึ่งเป็นหลักการระดับมหัพภาค รัฐสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเชิงปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนหรือพัฒนาประเทศได้ ซึ่งจะมีผลทำให้สังคมเกิดความสมดุลแห่งการพัฒนา

5. สรุป

หนังสือ “วัฒนธรรม กับ การพัฒนา” เกิดขึ้นจากการแสดงธรรมกถาของพระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) ในงานฉลอง 100 ปี พระยาอนุমানราชชน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2531 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ หากไม่นับรวมบทนำที่ว่าด้วยการยกย่องเชิดชูเกียรติคุณของพระยาอนุমানราชชน และบทสุดท้ายที่ว่าด้วยผลงานด้านวัฒนธรรมของท่านแล้ว โครงสร้างและเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ประกอบด้วย 1) ความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา 2) ลักษณะและความสำคัญของวัฒนธรรม 3) การพัฒนาสังคมไทย 4) แนวทางการพัฒนาในยุคต่อไป และ 5) ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา หนังสือเล่มนี้มีจุดเด่นคือผู้เขียนแสดงลักษณะปัญหาการพัฒนา สาเหตุของปัญหา และแนวทางการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมที่มีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ ซึ่งเป็นความสมดุลของการพัฒนา จุดด้อยคือเนื้อหาที่มีลักษณะเป็นหลักการ มีการแสดงตัวอย่างน้อย ซึ่งยังต้องการการต่อยอดพัฒนานำหลักการดังกล่าวนี้ไปทำให้เกิดเป็นรูปธรรม ส่วนคุณค่าคือเป็นหลักการหรือคู่มือในการพัฒนาสังคมและประเทศได้เป็นอย่างดี ไม่มีลำสมัย

6. เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

คิด. (2565). *Soft Power. วัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของไทย*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2566, จาก https://www.creativethailand.org/view/article-read?article_id=33445.

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). (2532). *วัฒนธรรม กับ การพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2561). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานเพื่อการศึกษาระบบ.

TCEB. (ม.ป.ป.). *Soft Power อำนาจแห่งความสร้างสรรค์ เพื่อสรรค์สร้างเศรษฐกิจไทย*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2566, จาก <https://www.businesseventsthailand.com/th/press-media/news-press-release/detail/1461-soft-power-the-power-of-creativity-to-build-the-thai-economy>.

ภาษาอังกฤษ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitaka Mahachulalongkorn rajavidyalaya edition*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya.

Phrathepwehee (Prayut Payutto). (1989). *Culture and development*. Bangkok: Buddhadham Foundation.

Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A. Payutto). (2018). *Sustainable development*. Bangkok: Dhamma offerings for Dhamma study.

Think. (2022). *Soft Power, culture and the development of Thailand's creative economy*. Retrieved on 12 September 2023, from https://www.creativethailand.org/view/article-read?article_id=33445.

TCEB. (M.P.P). *Soft Power, the power of creativity. To create the Thai economy*. Retrieved 12 September 2023, from <https://www.businesseventsthailand.com/th/press-media / news-press-release/detail/1461-soft-power-the-power-of-creativity-to-build-the-thai-economy>.